№ 13 дәріс. Түркі концептологиясы: зерттеу әдістері, теориялық негіздері және даму перспективалары

Дәрістің мақсаты: Түркі тіл білімі мен когнитивтік лингвистикадағы концепттеу әдістерін жүйелеу, қазіргі ғылыми еңбектерге салыстырмалы сараптама жасау және бұл саланың жаңа кезеңдегі зерттеу перспективаларын айқындау.

1. Түркі концептологиясының теориялық-әдіснамалық тіректері

Түркі халықтарының тілдік санасындағы концепттерді зерттеу тек лингвистикалық шеңберде қалмай, антропоөзектік парадигма мен этнолингвистиканың қағидаттарына сүйенеді:

- Когнитивтік-семантикалық модельдеу: Тілдік бірліктердің ұғымдық ядросы мен перифериясын айқындау.
- Лингвомәдени реконструкция: Көне түркі жазба ескерткіштерінен бастап (Орхон-Енисей, «Құтадғу білік», «Дивани луғат ат-түрк») қазіргі түркі тілдеріне дейінгі рухани-мәдени сабақтастықты сақтау.
- Аксиологиялық бағалау: Тілдік санадағы құндылықтар шкаласын (киелілік, дәстүр, дүниетаным) паремиологиялық қор арқылы ашу.

2. Қазіргі ғылыми еңбектерді салыстырмалы талдау ерекшеліктері

Түркі концептологиясына қатысты еңбектерді сараптауда мынадай әдіснамалық талаптарға баса мән беріледі:

1. Эмпирикалық базаның нақтылығы: Мысалы, уақыт, кеңістік немесе рухани концепттерді (Құт, Жер-Су) зерттеу барысында корпустық лингвистика мен мәтіндік жиілікті қатаң есепке алу (қолданыстағы мысалдарды автордың өз жұмысы немесе шынайы корпус деректері ретінде нақтылау).
2. Терминологиялық жүйелілік: «Денеге негізделген таным» (*embodied cognition*), *концептуализация*, *категоризация* сияқты когнитивті терминдерді қолдануда ұлттық тіл білімінің ішкі заңдылықтары мен дәстүрлі терминологиясын үйлестіру.
1. Салыстырмалы-типологиялық паралельдер: Қазақ, түрік, өзбек, қырғыз тілдеріндегі ортақ түркілік ядро мен этностың геомәдени ерекшеліктеріне байланысты қалыптасқан перифериялық айырмашылықтарды нақты критерийлер арқылы ажырату.

3. Түркі концептологиясын зерттеудің жаңа перспективалары

Заманауи ғылым мен технологияның дамуы түркі тіл білімінің алдына жаңа көкжиектер мен міндеттер қойып отыр. Болашақ зерттеулердің негізгі бағыттары мен перспективалары төмендегідей:

1. Цифрлық түркология және корпустық лингвистика интеграциясы:
   - Түркі тілдерінің үлкен тілдік корпус деректерін (Big Data) пайдалана отырып, макроконцепттердің (Уақыт, Кеңістік, Мемлекет, Тұлға) квантивті-статистикалық параметрлерін есептеу.
   - Машиналық аударма мен табиғи тілді өңдеу (NLP) жүйелері үшін түркі тілдерінің когнитивтік модельдерін жасау.

2. Аймақаралық және кросс-лингвистикалық салыстырмалы атластар:

- Түркі әлемінің ареалдық лингвистикасымен ұштастыра отырып, этностың географиялық орналасуына қарай концепттердің семантикалық өрісінің өзгеруін картаға түсіру.

3. Нейролингвистикалық және психолингвистикалық эксперименттер:

- Тілдік санадағы концепттердің қазіргі жас буын мен цифрлық дәуірдегі өкілдердің ассоциативті өрісінде қалай қабылданатынын эксперименталды түрде зерттеу.

4. Жаһандану дәуіріндегі ұлттық концепттердің трансформациясы:

- Жаңа заманғы жаһандық концепттердің (цифрлық әлем, эко-мәдениет, виртуалды кеңістік) түркілік дүниетаныммен синтезделу процесін сараптау.

Негізгі әдебиеттер тізімі

1. Қайдар Ә.Т. Халық даналығы (этнолингвистикалық зерттеу). — Алматы: Толағай, 2004.
2. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. — М.: АСТ: Восток-Запад, 2007.
3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. — М.: Едиториал УРСС, 2004.
4. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. — Минск: ТетраСистемс, 2008.